

Odiljon G'ULOMJONOV,
Andijon davlat universiteti stajyor-tadqiqotchisi
E-mail: gulomjonovandu@gmail.com

Andijon davlat universiteti dotsenti, PhD I.Abdumalikov taqrizi asosida

DEZINFORMATSIYA TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI

Аннотация

Globalashuv jarayonlarining jadallashishi va raqamli kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-madaniy makoniga misli ko'rilmagan o'zgarishlarni olib kirdi. Bu jarayon, bir tomondan, axborot almashinuvini tezlashtirgan va insonlar o'rtasidagi muloqotni osonlashtirgan bo'lsa, boshqa tomondan, dezinformatsiyaning keng tarqalishiga zamin yaratdi. Dezinformatsiya – ataylab noto'g'ri yoki manipulyativ axborot tarqatish jarayoni bo'lib, maqolada uning mazmun - mohiyatini yoritib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Dezinformatsiya, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy ong, ommaviy axborot vositalari.

ПОНЯТИЕ ДЕЗИНФОРМАЦИИ И ЕЕ СУЩНОСТЬ

Аннотация

Ускорение процессов глобализации и развитие средств цифровой коммуникации внесли небывалые изменения в социокультурное пространство современного общества. Этот процесс, с одной стороны, ускорил обмен информацией и облегчил общение между людьми, а с другой-подготовил почву для широкого распространения дезинформации. Дезинформация - это процесс преднамеренного распространения дезинформации или манипулятивной информации, в статье делается попытка осветить ее содержание.

Ключевые слова: Дезинформация, семейные отношения, общественное сознание, СМИ.

THE CONCEPT OF DISINFORMATION AND ITS ESSENCE

Annotation

The acceleration of globalization processes and the development of digital means of communication brought unprecedented changes to the socio-cultural space of modern society. This process, on the one hand, accelerated the exchange of information and facilitated communication between people, on the other hand, laid the groundwork for the widespread spread of disinformation. Disinformation is a process of deliberately misleading or manipulative information dissemination, and the article attempts to shed light on its content.

Key words: Disinformation, family relationships, social awareness, media.

Kirish. Dezinformatsiya zamonaviy kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi natijasida inson hayotining turli jabhalariga, jumladan, oilaviy munosabatlarga jiddiy ta'sir o'tkazuvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu fenomen o'z mohiyatiga ko'ra, ataylab buzib ko'rsatilgan yoki noto'g'ri talqin qilingan axborotning tarqatilishi orqali ijtimoiy barqarorlikka va shaxslararo munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatishga qaratilgan. Dezinformatsiya, odatda, noto'g'ri yoki manipulyatsiya qilingan ma'lumotlarni tarqatish, kontekstdan ajratib ko'rsatish, haqiqatni buzib talqin qilish va psixologik ta'sir vositalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Uning asosiy maqsadi shaxslarning ijtimoiy ongini shakllantirish jarayoniga ta'sir ko'rsatish va ular tomonidan qabul qilinayotgan qarorlarning obyektivligini susaytirishdir.

Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy ong-bu jamiyatda ustuvor bo'lgan qadriyatlar, dunyoqarashlar va tafakkur shakllarining yig'indisi bo'lib, uni boshqarish va shakllantirishda axborot hal qiluvchi rol o'ynaydi. Dezinformatsiya, ayniqsa ijtimoiy muammolar-oila, gender tengsizligi, ajralishlar-borasidagi yolg'on axborotlar orqali ijtimoiy ongda noto'g'ri stereotiplar va ijtimoiy illatlar shakllanishiga sabab bo'ladi. Karimov H.K. va Ruzikulov F.R. tadqiqotlari asosida, o'zbek oilalaridagi er-xotin nizolari va ajralish holatlari faqat psixologik emas, balki kuchli axborot manipulyatsiyasi omillari bilan ham uzviy bog'liq. Masalan, Ruzikulov F.R. ajralishning asosiy sabablari orasida noto'g'ri ijtimoiy tasavvurlar, jamoatchilik fikrining bosimi va ommaviy axborot vositalari orqali shakllangan idealizatsiyalangan gender rolklarini keltirib o'tadi. Bu esa bevosita dezinformatsiya shakllaridan biridir — ya'ni, oilaviy hayotga oid noto'g'ri axborotlar orqali ijtimoiy reallikni soxtalashtirish.

Tadqiqot metodologiyasi. Dezinformatsiya-ataylab noto'g'ri yoki manipulyativ axborot tarqatish jarayoni bo'lib, u

shaxsiy, ijtimoiy hamda siyosiy ongni boshqarish vositasiga aylangan. Ayniqsa, oilaviy munosabatlar sohasida dezinformatsiyaning ta'siri chuqur tahlil etilishi lozim bo'lgan dolzarb ilmiy muammo sifatida yuzaga chiqmoqda.

Oilaviy institut jamiyat barqarorligining asosi bo'lib, uning ichki ijtimoiy-madaniy tizimi dezinformatsiyaning ta'siri ostida shakllanishi yoki o'zgarishi mumkin. Axborot xurujlari, noto'g'ri talqinlar va yolg'on xabarlar oilaviy qadriyatlar eroziyasi, ishonchning susayishi va ijtimoiy barqarorlikning buzilishiga olib kelishi ehtimoli yuqori. Shu sababli, dezinformatsiyaning mohiyatini falsafiy-axborot nazariyalari asosida tahlil qilish, uning raqamli kommunikatsiyalar muhitida tarqalish mexanizmlarini aniqlash va oilaviy munosabatlarga bo'lgan ta'sirini kompleks yondashuv asosida baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot doirasida dezinformatsiyaning falsafiy, kommunikativ va ijtimoiy jihatlarini tahlil qilinib, uning oilaviy ijtimoiylik hamda jamiyat barqarorligiga ta'sir o'tkazish mexanizmlari o'rganiladi. Zamonaviy raqamli kommunikatsiyalar vositalari orqali noto'g'ri axborotning tarqalish usullari va shakllari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, oilaviy ijtimoiylik doirasida dezinformatsiyaning jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik va madaniy merosga ta'siri baholanib, uni oldini olishga qaratilgan strategik yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Tahlil va natijalar. Falsafiy pozitsiyadan olganda, dezinformatsiya inson erkinligi va ongii avtonomiyasiga qarshi yo'naltirilgan bo'lib, u jamiyatdagi mavjud ijtimoiy ierarxiyalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Axborotning ijtimoiy seleksiyasi orqali, dezinformatsiya muayyan gender rollarini, ijtimoiy normalarni va patriarxal tuzumni "tabiiy" sifatida ilgari suradi. Bu esa Karimov H.K. ta'kidlaganidek, o'zbek oilalaridagi er-xotin nizolarining psixologik sabablariga emas, balki ularning ijtimoiy

konstruksiyasiga e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatadi. Dezinformatsiya bugungi kunda nafaqat siyosiy va ijtimoiy barqarorlikka, balki oilaviy munosabatlarning barqarorligiga ham jiddiy xavf tug'diruvchi omil hisoblanadi. Uning oldini olish va zararli ta'sirini minimallashtirish uchun oilaviy darajada axborot madaniyatini rivojlantirish, ishonchli manbalardan foydalanish va tanqidiy fikrlashni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, jamiyatda ommaviy axborot vositalari orqali dezinformatsiyaga qarshi kurashish choralari amalga oshirish ushbu fenomenning ta'sir doirasini qisqartirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Axborot va uning tarqalish jarayonlari zamonaviy falsafaning muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Dezinformatsiya, ya'ni ataylab noto'g'ri yoki chalg'ituvchi axborotni tarqatish, axborotning sotsial-falsafiy jihatlarida markaziy o'rin tutib, jamiyatda bilimlarni shakllantirish, ongni boshqarish va mafkuraviy ustunlikka erishish vositasi sifatida tadqiq etiladi. Ushbu maqolada dezinformatsiyaning falsafiy-axborot nazariyalari doirasidagi konseptual talqinlari tahlil qilinadi. Falsafiy nuqtayi nazardan, dezinformatsiya ontologik va epistemologik muammolar bilan bog'liq. Ontologik jihatdan, u axborotning obyektiv reallik bilan bog'liq bo'lmagan modifikatsiyasini anglatadi, ya'ni voqelikdan chetlashgan, manipulyativ mazmunga ega bo'lgan axborot shaklidir. Epistemologik jihatdan esa, dezinformatsiya bilish jarayonida subyektning reallikni noto'g'ri idrok etishiga sabab bo'luvchi faktor sifatida namoyon bo'ladi.

Dezinformatsiyaning asosiy xavfi shundaki, u insonning o'z holatini tanqidiy anglash qobiliyatini pasaytiradi. Bu esa ijtimoiy ongni passiv, buyruqbozlikka moyil holatga olib keladi, ijtimoiy o'zgarishlar uchun zarur bo'lgan "ongiy uyg'onish"ni to'xtatadi.

Oilaviy munosabatlar o'zaro ishonch, muloqot va tushunishga asoslangan bo'lib, dezinformatsiyaning tarqalishi ushbu fundamental qadriyatlarining zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, turmush o'rtoqlar, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi axborot almashinuvida noto'g'ri yoki ataylab buzib ko'rsatilgan ma'lumotlarning mavjudligi ishonchsizlik, tushunmovchilik va mojarolarni keltirib chiqarishi ehtimoli yuqori. Dezinformatsiyaning ta'sir mexanizmlari ko'p qirrali bo'lib, ular, birinchi navbatda, shaxslararo ishonchning zaiflashishi, noto'g'ri talqinlar natijasida yuzaga keluvchi mojarolar, bolalar va o'smirlarning axborot manipulyatsiyasiga uchrashi hamda oilaviy axborot muhitining buzilishi bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Shaxslararo ishonchsizlikning ortishi dezinformatsiyaning eng asosiy ta'sirlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon turmush o'rtoqlarning bir-biriga bo'lgan munosabatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, muhim qarorlar qabul qilishda noaniqlik va ehtiyotkorlikning oshishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, noto'g'ri axborot natijasida oilada turli kelishmovchiliklar kelib chiqib, ularning davomiyligi va miqyosi ortib borishi kuzatiladi. Ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan tasdiqlanmagan yoki noto'g'ri ma'lumotlar oilaviy muhitga bevosita ta'sir ko'rsatib, insonlar o'rtasidagi ishonchni buzishi mumkin. Bundan tashqari, dezinformatsiya bolalar va o'smirlarning axborot qabul qilish jarayoniga sezilarli ta'sir o'tkazib, ularning dunyoqarashi va tarbiyasiga salbiy oqibatlar keltirib chiqarishi ehtimolini oshiradi. Yoshlar axborotni tanqidiy tahlil qilish ko'nikmasiga to'liq ega bo'lmaganliklari sababli, ular noto'g'ri ma'lumotlarni qabul qilishga moyil bo'lib, bu esa ularning shaxsiy va ijtimoiy qarashlariga ta'sir etishi mumkin. Shu bilan birga, dezinformatsiya oilaviy axborot muhitining buzilishiga ham olib kelishi mumkin bo'lib, bu oilaning barqarorligi va ichki kommunikatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Noto'g'ri axborotning tarqalishi natijasida oilaviy qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotishi, shaxslararo aloqalarning sifati pasayishi ham kuzatilishi mumkin.

N.Salayeva o'z tadqiqotida Xorazm hududidagi oilalarning etnopsixologik xislatlarini o'rganadi. Unda urf-odatlar, an'analar, jinsiy rollar va oiladagi o'zaro munosabatlar madaniy-kontekstda tahlil qilinadi. Ushbu dissertatsiyada asosiy kamchiliklardan biri — etnosga nisbatan essensialistik yondashuv. YA'ni, muayyan etnik guruhlarining xislatlari "doimiy",

"o'zgarmas" deb qaraladi, bu esa madaniy dinamika va global ta'sirlarni e'tibordan chetda qoldiradi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan dezinformatsiya yanada murakkab tus olmoqda. Sun'iy intellekt, tahliliy algoritmlar va katta ma'lumotlar (big data) manipulyatsiyasi orqali noto'g'ri axborotning ommaviy tarqalishi tezlashdi. "Deyepfake" texnologiyalari orqali yaratilgan vizual va audio kontentlar real hayotdagi voqealarga zid bo'lsa-da, haqiqat sifatida qabul qilinishi mumkin. Dezinformatsiya zamonaviy falsafaning turli yo'nalishlarida, xususan, epistemologiya, axborot nazariyasi, sotsial-falsafiy tafakkur va raqamli texnologiyalar nazariyalarida muhim mavzu hisoblanadi. U inson ongiga bevosita ta'sir qiluvchi kuch sifatida, reallik va haqiqatning buzilishiga xizmat qilishi mumkin. Bunday sharoitda falsafiy tahlillar dezinformatsiyaning mohiyatini ochib berish, axborotni qabul qilish va tahlil qilish jarayonlarining ilmiy asoslarini mustahkamlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy axborot jamiyatida dezinformatsiya muammosi nafaqat shaxsning dunyoqarashini, balki oila va jamiyatning ijtimoiy tuzilishini ham jiddiy tarzda shakllantiradigan omillardan biriga aylandi. Dezinformatsiya — haqiqatdan uzoqlashtirilgan, maxsus ravishda o'zgartirilgan axborot bo'lib, uning tarqalishi ijtimoiy munosabatlarga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Axborot oqimlarining muttasil tezlashib borishi va raqamli muhitda axborotning filtsiz tarqalishi natijasida oilalarning axborot makonidagi xavfsizligi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, dezinformatsiya tushunchasi falsafiy-axborot nazariyalari nuqtai nazaridan tahlil qilinishi va uning oilaviy munosabatlarga ta'siri ijtimoiy-falsafiy kontekstda baholanishi zarur. Falsafiy-axborot nazariyalari nuqtai nazaridan, dezinformatsiya axborot uzatish jarayonidagi shovqin (noise) sifatida talqin qilinadi.

Oila jamiyatning bosh ijtimoiy instituti sifatida turli axborot manbalarining ta'siriga uchraydi. Dezinformatsiyaning oila munosabatlarga ta'siri bir nechta muhim yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, axborot texnologiyalari orqali tarqatiladigan yolg'on ma'lumotlar oila a'zolari o'rtasida ishonchsizlik muhitini yaratishi mumkin. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda va media platformalarda tarqatiladigan noto'g'ri ma'lumotlar oiladagi aloqalarga putur yetkazishi, u yoki bu masalada ziddiyatli qarashlarni shakllantirishi mumkin. Bu holat oilaviy munosabatlarning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchidan, dezinformatsiya shaxslar ongida ijtimoiy voqelik haqida noto'g'ri tasavvurlarni yaratib, axloqiy qarashlarning o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Bu ayniqsa, oilaviy munosabatlarda axloqiy normalarning buzilishi yoki ularning buzilganligiga ishonch shakllantirilishi orqali namoyon bo'ladi. Huquqiy va ijtimoiy norma sifatida shakllangan oilaviy munosabatlarga bunday yolg'on axborotlar ta'sir qilganida, ajrimlar sonining ortishi yoki oilaviy munosabatlarda shubha va beqarorlikning oshishi kuzatilishi mumkin. Uchinchi jihat, mediasavodxonlik darajasining pastligi dezinformatsiyaga qarshi immunitetni susaytirishga sabab bo'ladi. Ayniqsa, axborot texnologiyalaridan kam foydalanadigan katta yoshdagi avlod va ular bilan aloqada bo'luvchi yoshlar o'rtasidagi axborot tafovutlari dezinformatsiya tarqalishining turli bosqichlarini keltirib chiqaradi. Oilaning katta yoshdagi vakillari an'anaviy axborot manbalaridan foydalangani holda, yoshlar asosan raqamli platformalar orqali axborot qabul qilishadi. Bu esa oilada axborotga nisbatan turli xil yondashuvlarning shakllanishiga olib kelib, axborot ziddiyatlarini keltirib chiqaradi.

Xulosa. Dezinformatsiyaning oldini olish uchun bir qator strategik choralarning ko'rilishi zarur. Avvalo, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim bo'lib, bu shaxslarning har qanday axborotni chuqur tahlil qilish ko'nikmasiga ega bo'lishini ta'minlaydi. Shuningdek, ishonchli axborot manbalaridan foydalanish va ommaviy axborot vositalarining xolisligi masalasiga e'tibor qaratish lozim. Oilaviy muloqotni rivojlantirish, axborot savodxonligini oshirish va noto'g'ri axborotning oldini olish bo'yicha profilaktik tadbirlarni amalga oshirish orqali dezinformatsiyaning zararli ta'sirini kamaytirish mumkin. Umarova va Salayeva tadqiqotlari ijtimoiy-pedagogik jihatdan qimmatli bo'lsa-da, ularning asosiy zaif jihati — qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlarning ontologik va aksiologik asoslarini

ochib bera olmaganidadir. Shu sababli, ushbu ishlar bilan boyitilishi zarur.
postpozitivistik, fenomenologik va tanqidiy-falsafiy yondashuvlar

ADABIYOTLAR

1. Рузikuлов Ф.Р. Ўзбек oilalarida ажралишнинг ижтимоий психологик асоратлари: Дис. ... Психология фан. номзоди : ЎзР Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, М.Улугбек номидаги ЎзМУ. - Т., 2002. - 160 б
2. Karimov X.K. O'zbek oilalarida er-xotin nizolarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: Dis. ... Psixologiya fan. nomzodi - Т., 1994. - 142 b.
3. Salayeva N. Xorazm oilalarining etnopsixologik xsusiyatlari: Dis. ... Psixologiya fan. nomzodi : UZR Oliy va urta maxsus ta'lim vazirligi, Nizomiy nomli TDPU. - Т., 2002. - 180 b.
4. Umarova M.M. O'smirlarda oilaviy qadriyatlar to'g'risidagi tasavvurlar shakillanishining ijtimoiy- psixologik shart-sharoitlari: Dis. ... Psixol. fan. nomzodi: O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. M.Ulug'bek nomidagi O'zMU. - Т., 2004. - 166 b.; Salayeva M.S. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: Dis. ... Psixol.fan.nom. : O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Nizomiy nom.Toshkent dav.pedagog.un-ti. - Т., 2005. - 198 b.
5. Липпман У. Общественное мнение. - Москва : АСТ, 2023. - 446 с.; Лассуэлл Г.Д. Техника пропаганды в мировой войне / Гарольд Д. Лассуэлл ; перевод с английского В. Г. Николаева ; Российская академия наук, Институт научной информации по общественным наукам. - Москва : ИНИОН РАН, 2021. - 236 с.